

УДК 329.1/(477):316.422 «20»
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.47.30>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Юрій Остапець, Віктор Петрінко

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
факультет суспільних наук, кафедра політології і державного управління
вул. Університетська, 14, 88000, м. Ужгород, Україна*

У статті охарактеризовано сучасний стан та трансформаційні перспективи партійної системи України у післявоєнні роки. Констатовано, що за результатами великого електорального циклу 2019–2020 рр. (президентські, парламентські вибори 2019 р., місцеві вибори 2020 р.), партійна структура України мала такий акторний склад: загальноукраїнські парламентські партії; загальноукраїнські непарламентські партії; регіональні політичні партії; субрегіональні партії (локальні партійні проєкти, етнічні партії: Демократична партія угорців України, «КМКС»-Партія угорців України).

Досліджено вплив парламентських виборів 2019 р. та місцевих виборів 2020 р. на розвиток вітчизняної партійної системи. Зазначено, що парламентські вибори 2019 р. суттєвим чином змінили конфігурацію партійної системи України як на загальнонаціональному, так і регіональному рівнях. За результатами виборів 5 % бар'єр голосів виборців подолали 4 нові партії з п'яти, які потрапили до парламенту: «Слуга народу», «Опозиційна платформа – За життя», «Європейська Солідарність», «Голос». З попереднього складу Верховної Ради України депутатські мандати здобуло лише ВО «Батьківщина».

Охарактеризовано конфігурацію партійної системи України за результатами вказаного електорального циклу та визначено її як систему з передомінуючою партією, якою стала партія «Слуга народу».

На основі вивчення сучасного стану вітчизняної партійної системи та основних світових трендів розвитку політичних партій, окреслено тенденції українського партійного будівництва у повоєнний період. До таких тенденцій віднесено: 1) успіхом у повоєнній Україні будуть користуватися загальноукраїнські партії націоналістичної проєвропейської орієнтації; 2) утворення персоналізованих політичних партій; 3) поява мережових партій; 4) низький рівень членства та децентралізована організаційна структура партій; 5) залишиться незмінним вплив на партійну систему гібридного політичного режиму; 6) відсутність чітких ідеологічних маркерів; 7) розбудова регіональних партійних проєктів.

Ключові слова: Україна, російсько-українська війна, партійна система України, електоральний цикл, парламентські вибори, регіональні партії, мережеві партії.

Постановка проблеми. Широкомасштабна збройна агресія Росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., кардинально змінила ситуацію в Україні та світі. Ці зміни стануть важливим чинником, що визначатиме подальший розвиток нашої держави в усіх сферах суспільного життя та свідомості громадян. Суттєві трансформації відбудуться і у сфері партійного будівництва та безпосередньо партійній системі України. Ці зміни будуть накладатися на основні тренди, якими характеризується нині партієтворення у Європейському Союзі та сучасному світі.

Починаючи з середини XIX ст. в середовищі політичних партій відбулися суттєві трансформації від елітарних клубів до масових ідеологічних політичних партій, а потім до всеохоплюючих і картельних. З кінця XX ст. в еволюції політичних партій чітко окреслилися

дві нові тенденції, які обумовлені процесом глобалізації (утворення загальноєвропейських партій, партій «нової політики») та розвитком цифрових технологій (виникнення мережевих / кіберпартій). Йдеться про «загальносвітовий тренд трансформації політичних партій: від масових партій з чіткою ідеологічною спрямованістю і розгалуженою ідеологічною структурою до картельних / мережевих / кіберпартій із розмитою ідейною орієнтацією та відсутністю традиційної апаратно-організаційної структури» [1, с. 21].

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження – охарактеризувати особливості розвитку та функціонування партійної системи України у поствоєнний період. До головних завдань дослідження відносимо такі: 1) дослідити конфігурацію та акторний склад партійної системи України до початку російсько-української війни; 2) окреслити перспективи розвитку партійної системи у поствоєнний період.

Аналіз останніх наукових досліджень. Аналізу партієтворення в Україні за результатами електорального циклу 2019–2020 рр. присвячена низка публікацій вітчизняних науковців. Перш за все, вказана проблематика стала предметом обговорення на конференціях «Політичні партії і вибори: українські та світові практики»: Випуск 4 (2020 р.), Випуск 5 (2021 р.), Випуск 6 (2022 р.). Свої наукові доробки щодо функціонування вітчизняної партійної системи у матеріалах конференції розмістили А. Ключкович, А. Колодій, Ю. Мацієвський, В. Лебедюк, В. Литвин, П. Молочко, Ю. Остапець, А. Романюк, О. Розумний та інші.

Комплексний аналіз розвитку та функціонування партійної системи України зроблено ужгородськими науковцями у монографіях «Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України» (досліджуються регіональні особливості вітчизняного партієтворення) [2] та «Особливості процесу інституціалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту» (характеризується процес інституціалізації вітчизняної партійної системи) [3].

Вказана проблематика стала також предметом дослідження у низці статей вітчизняних політологів: Г. Зеленько [4], М. Кармазіної [5], Ю. Копинця [1], А. Клячина [6], О. Розумного [7], А. Романюка [8] та інших.

Вклад основного матеріалу дослідження. За результатами великого електорального циклу 2019–2020 рр. (президентські, парламентські вибори 2019 р., місцеві вибори 2020 р.), партійна структура України мала такий акторний склад: загальноукраїнські парламентські партії; загальноукраїнські непарламентські партії; регіональні політичні партії; субрегіональні партії (локальні партійні проекти, етнічні партії: Демократична партія угорців України, «КМКС»-Партія угорців України). Угорські партії локалізовані в межах компактного проживання угорської національної меншини – Берегівському районі Закарпатської області.

«Основними типами партій, які утворюють на нинішній час партійну систему України, констатовано в монографії «Регіональний вимір розвитку і функціонування партійної системи України», є такі: парламентські партії («Слуга народу», «Голос», «Європейська солідарність»); «старі» партійні бренди (ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», «Громадянська позиція»); популістські партійні структури (Радикальна партія Олега Ляшка); регіональні політичні партії («Рідне Закарпаття», «Рідне місто», «Довіряй ділам», «За конкретні справи», «Черкашани», «Команда Андрія Балоги»); партії національних меншин («КМКС»-Партія угорців України, Демократична партія угорців України, Партія поляків України, Циганська партія України); мілітаризовані партії («Партія захисників України», «Національний корпус», Українське об'єднання патріотів, «Правий сектор»); партії громадянських ініціатив («Громадянський контроль», «Об'єднання «Самопоміч»); іменні політичні партії різного гатунку («Громадсько-політичний рух Валентина Наливайченка»,

«Громадський рух Миколи Томенка «Рідна Україна», «Українська морська партія Сергія Ківалова», «Українська стратегія Гройсмана»» [2, с. 283–284].

Отже, парламентські вибори 2019 р. суттєвим чином змінили конфігурацію партійної системи України як на загальнонаціональному, так і регіональному рівнях. За результатами виборів 5 % бар'єр голосів виборців подолали 4 нові партії з п'яти, які потрапили до парламенту: «Слуга народу», «Опозиційна платформа – За життя», «Європейська Солідарність», «Голос». З попереднього складу Верховної Ради України депутатські мандати здобуло лише ВО «Батьківщина» [9].

Місцеві вибори 2020 р. значимих змін у конфігурацію партійної системи та її акторний склад не внесли, але черговий раз показали суттєвий вплив на результати виборів регіональних / локальних політичних партій. Ці вибори, «по-перше, були останніми у великому електоральному циклі 2019–2020 рр. По-друге, вони відбулися під час завершення чергового періоду реформи децентралізації, який підвищив політичну суб'єктність місцевих еліт, і, по-третє, проводилися за новими правилами встановленими Виборчим кодексом України, відповідно до яких суттєво зростала значимість партій у виборчому процесі» [10, с. 14–15].

«Місцеві вибори 2020 р. показали високий електоральний результат парламентських та «регіональних» політичних партій одночасно з високим рівнем фрагментації місцевих рад. Депутатами рад різних рівнів стали представники 113 політичних партій, а головами міських та селищних рад – представники 46 партій» [11]. Депутатські мандати у місцевих радах по Україні в цілому між парламентськими та регіональними партіями були розподілені майже порівну.

Конфігурацію партійної системи України за результатами вказаного електорального циклу можна визначити як систему з переддомінуючою партією, якою стала партія «Слуга народу». Традиційно в партійній системі України можна було виокремити партії, які відстоювали різні вектори розвитку України: проросійський – «Опозиційна платформа за життя», «Наші», «Опозиційний блок» та проєвропейський – «Європейська солідарність», «Слуга народу», «Голос» й інші [2; 3; 5; 9].

А також за результатами вказаного електорального циклу можна констатувати низький рівень інституціалізації партійної системи та українських політичних партій, про що свідчать розрахунки, проведені ужгородськими науковцями у монографії «Особливості процесу інституціалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту» [3]. Динаміка змін основних параметрів розвитку партійної системи розрахована і подана дослідниками у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка змін основних параметрів розвитку партійної системи України (1998–2019)

Основні параметри партійної системи	1998	2002	2006	2007	2012	2014	2019
Частка мандатів, що розподіляються за партійними списками, %	50	50	100	100	50	50	50
Виборчий бар'єр, %	4	4	3	3	5	5	5
Частка голосів, які здобули партії (блоки), що подолали виборчий бар'єр, %	65,8	75,7	77,4	86,6	94,1	77,5	78,31

Продовження таблиці 1

Частка голосів, які отримали «старі» партії, %	41,5	39,1	51,7	80,5	81,7	30,8	31,5
Індекс волатильності	59	46	61	30	36	61	69
Індекс націоналізації	0,65	0,62	0,66	0,68	0,72	0,76	0,74
Індекс ефективного числа парламентських партій	4,9	4,7	3,4	3,3	4,3	4,8	2,7
Індекс агрегації	3,0	4,0	5,3	7,9	6,0	3,0	10,4
Кількість позапартійних депутатів	–	164	94	69	125	271	303

Джерело: [3, с. 195]

Таким чином, «збільшення кількості позапартійних депутатів: 2012 р. – 125; 2014 р. – 271; 2019 р. – 303; зменшення кількості голосів, відданих за «старі» партії: 2014 р. – 30,8 %; 2019 р. – 31,5 %; зростання індексу волатильності: 2012 р. – 36; 2014 р. – 61; 2019 р. – 6 і вказують на низький рівень інституціоналізації вітчизняної партійної системи» [3, с. 195–196].

Охарактеризувавши акторний склад та конфігурацію партійної системи України упродовж великого електорального циклу 2019–2020 рр. та враховуючи сучасні світові тренди партієтворення і функціонування сучасного українського політикуму, можна виокремити такі тенденції вітчизняного партійного будівництва у поствоєнний період. *По-перше*, не будуть мати електоральної підтримки політичні партії, які орієнтуватимуться на проросійські цінності. Зазначимо, що низка таких партій була заборонена рішенням Верховної Ради України 3 травня 2022 р.: «Опозиційної платформи – За життя», «Партії Шарія», «Наші», «Опозиційного блоку», «Лівої опозиції», «Союзу лівих сил», «Держави», «Прогресивної соціалістичної партії України», «Соціалістичної партії України», партії «Соціалісти» та партії «Блок Володимира Сальдо» [12]. Переорієнтація електорату цих партій, на думку А. Клячина, буде відбуватися наступним чином: 1) ребрендинг проросійських партій; 2) абсентеїзм частини виборців цих партій; 3) голосування за партію Президента; 4) хаотична дисперсія електорату цих партій; 5) переорієнтація на існуючі «неідеологічні» партії; 6) переорієнтація на нові партійні проекти [6, с. 56].

По-друге, залишаться в минулому політичні партії, які уособлювали собою поділ України на два різних регіони: «схід» та «захід» (відповідно до концепту «двох Україн»). «У повоєнний період, – вважає О. Розумний, – можна сподіватися на подолання соціокультурного поділу. Тенденція на послаблення його електорального впливу проявилася ще під час виборчих кампаній 2019 р., однак це принаймні частково можна пояснити «фактором В. Зеленського» і дискредитацією старих політичних еліт, що «окупували» обидва традиційні ідеологічні полюси. Тепер же йдеться про розмивання самого підґрунтя для існування полюсів – соціокультурних відмінностей між «заходом» та «сходом», зокрема в таких двох аспектах, як історична пам'ять і мовно-культурна ідентичність» [7, с. 120–122].

Про це також свідчить і опитування українських громадян проведене Центром Разумкова у вересні-жовтні 2022 р.: «обираючи між двома моделями суспільного розвитку європейською та російською, 70 % віддають перевагу європейській моделі, лише 0,5 % – російській (у 2017 р. ці показники становили відповідно 58 % і 4 %). Таким чином, зазначають експерти Центру, потужним чинником повоєнної консолідації громадян залишаться європейська та євроатлантична інтеграція про що свідчать результати опитувань, які показують, що інтеграція до ЄС і НАТО об'єднує українців не менше, ніж прагнення здобути цілковиту перемогу у війні» [13, с. 58–60].

Отже, успіхом у повоєнній Україні будуть користуватися загальноукраїнські партії націоналістичної проєвропейської орієнтації.

По-третє, зміниться акцент персоніфікованих партій, пов'язаних з іменами відомих особистостей. Якщо довоєнні партії такого типу були пов'язані з іменами відомих співаків (партія «Голос» С. Вакарчука), успішних мерів міст (партія «Об'єднання «Самопоміч» А. Садового), то персоналістські повоєнні партії, будуть пов'язані з іменами відомих військових, мерів-організаторів оборони свої міст, волонтерів. Таку практику український політикум уже проходив на парламентських виборах 2014 р., коли до партійних списків були залучені командири батальйонів, які воювали на Луганщині та Донеччині проти російських окупаційних військ. Слід зазначити, що персоніфікація політики, утворення іменних партій часто мають негативний вплив на функціонування партійної системи і політичний розвиток в цілому. Таким прикладом можуть слугувати низка партій у країнах Європейського Союзу: «Список Мар'яна Шареца» (Словенія), «Є такий народ» С. Трифонова (Болгарія) та інші.

По-четверте, особливий кейс будуть утворювати регіональні партійні проєкти створені для участі у місцевих виборах (в тому числі і партії національних меншин). Додаткові стимули їх утворення будуть пов'язані з розмежуванням у часі проведення парламентських та місцевих виборів (з 2010 р.), реформою децентралізації, а також небажанням з різних причин представників регіональних еліт балотуватися на місцевих виборах у списках загальнонаціональних рейтингових політичних партій (парламентських і непарламентських). Слід констатувати, що у зв'язку з відсутністю міцних регіональних осередків та достатнього кадрового потенціалу, більшість впливових партій під час виборів функціонуватимуть у якості «франшизи», надаючи окремим представникам місцевих еліт можливість балотуватися за партійними списками [2, с. 128–129].

По-п'яте, формат / конфігурація партійної системи України залишиться незмінною – багатопартійною системою з переддомінуючою партією, якою напевно буде «Слуга народу». Поляризація в партійній системі, яка колись була пов'язана з «партіями сходу» і «партіями заходу» залишиться в минулому, а опонувати переддомінуючій партії будуть низка інших як «старих», так і «нових» політичних партій, насамперед, «Європейська солідарність».

По-шосте, поява мережевих / кіберпартій, які в своїй діяльності опираються на використання сучасних цифрових технологій. «Виникнення таких партій, – зазначає Ю. Остапець, – обумовлене тим, що на нинішньому етапі розвитку політичні партії змінюють організаційну структуру свого існування у зв'язку з глобальним процесом діджиталізації. І як наслідок вони неначе ховаються в соціальних мережах» [14, с. 177–178], матеріалізуючись лише для проведення виборчих кампаній та іншого роду акцій. Для них характерні такі риси: відсутність формального членства та організаційної структури, мінімізація чисельності і партійного апарату, безпосередня взаємодія з виборцями («Йоббік» в Угорщині, «Рух п'яти зірок» в Італії, «Партія свободи» в Нідерландах, «Слуга народу» в Україні та інші). Вказані принципи організаційної роботи мережевих партій будуть активно використовуватися й іншими акторами вітчизняної партійної системи.

По-сьоме, значимим залишиться вплив на функціонування політичних партій і партійної системи України в цілому гібридного політичного режиму. Такий режим змінює сутність політичних інститутів, в тому числі і політичних партій [4; 15]. «Йдеться про те, що партії в українському політикумі перестають виконувати притаманні для них у демократичному суспільстві функції, і в одних випадках перетворюються на оболонки, всередині яких функціонують неформальні практики на кшталт «патрон – клієнтела»,

а в інших – виникають інституційні гібриди, які захищають інтереси окремих особистостей чи фінансово-олігархічних угруповань» [14, с. 179].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, партійну систему України у повоєнні роки чекає повне перезавантаження, яке пов'язане з негативним відношенням українців до політичних партій (за результатами опитування рівень довіри на рівні 1–2 %), і яке буде обумовлене вище вказаними особливостями її функціонування після завершення війни, в тому числі і оновленням нормативно-правової бази їх діяльності (фінансування, утворення, припинення діяльності). Таким чином, Україна отримає «третю» партійну систему («перша» існувала з 1991 до 2014 р., а «друга» з 2014 до початку російського вторгнення в Україну). Повоєнні політичні партії будуть характеризуватися децентралізованою організаційною структурою, низьким рівнем членства [8], домінуванням «мережевого» способу діяльності та відсутністю чітких ідеологічних маркерів.

Список використаної літератури

1. Копинець Ю. Вплив сучасних тенденцій розвитку країн Європейського Союзу на еволюцію і функціонування партійної системи України : дис. ... к. політ. наук : 23.00.02 / Ужгородський національний університет. 2021. 269 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/dis_kopynets.pdf (дата звернення 17.01.2023).
2. Манайло-Приходько Р., Остапець Ю. Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України : монографія. Ужгород : Вид-во «Рік-У», 2020. 338 с.
3. Палінчак М., Остапець Ю., Лешанич М. Особливості процесу інституціалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту. Ужгород : Ліра, 2021. 240 с.
4. Зеленько Г. Трасекторія політичного режиму в Україні: демократія vs олігархічна клановість. Політичний процес у незалежній Україні: монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 101–139.
5. Кармазіна М. Політичні партії в Україні. 2014–2017 рр. К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2018. 168 с.
6. Клячин А. Напрями перерозподілу електорату заборонених в Україні політичних партій: базові моделі. *Регіональні студії*. 2023. № 32. С. 56–62.
7. Розумний О. Контури повоєнного суспільно-політичного ландшафту України. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 4. С. 120–122.
8. Романюк А. Особливості та тенденції трансформації членської бази в політичних партіях України. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. Випуск 43. С. 295–305.
9. Партійна система України після 2019 року: особливості та перспективи розвитку / Центр Разумкова. К., 2020. 140 с.
10. Остапець Ю., Копинець Ю. Регіональні особливості електоральних практик в Україні у контексті місцевих виборів 2020 року. *Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами п'ятої міжнародної наукової конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведи) від 28 листопада 2020 року / за ред. Анатолія Романюка і Віталія Литвина*. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. Вип. 5. С. 14–34.
11. Моніторинг місцевих виборів 2020: підсумки. URL: http://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/monitoring_mestnyh_vyborov_2020_itogi.html (дата звернення 04.02.2023).
12. ВР остаточно заборонила діяльність проросійських партій. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/3/7343743/> (дата звернення 03.04.2023).

13. Політичні цінності та політико-ідеологічні орієнтації громадян України в період російської агресії. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 4. С. 50–67.
14. Остапець Ю. Мережеві (діджитал) партії в українському партогенезі: що далі чекає на українську партійну систему. *Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура: матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів, прав національних меншин та пандемії Covid-19»* / відповідальні за випуск: В. І. Гиря., М. М. Вегеш. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. С. 177–179.
15. Мацієвський Ю. У пастиці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014). Чернівці: Книга – XXI, 2016. 277 с.

TRANSFORMATION OF THE PARTY SYSTEM OF UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD

Yurii Ostapets, Viktor Petrinko

*State University "Uzhgorod National University",
Faculty of Social Sciences, Department of Political Science and Public Administration
Universytetska str., 14, 88000, Uzhhorod, Ukraine*

The current state and transformation prospects of the party system of Ukraine in the post-war years have been characterized in the article. According to the results of the major electoral cycle of 2019–2020 (presidential and parliamentary elections of 2019, local elections of 2020), the party structure of Ukraine had the following actor composition: all-Ukrainian parliamentary parties; all-Ukrainian non-parliamentary parties; regional political parties; sub-regional parties (local party projects, ethnic parties: Democratic Party of Hungarians of Ukraine, "KMKSZ" – Party of Hungarians of Ukraine).

The influence of the parliamentary elections of 2019 and local elections of 2020 on the development of the domestic party system has been studied. It is worth while mentioning that the parliamentary elections of 2019 significantly changed the configuration of the party system of Ukraine both at the national and regional levels. According to the results of the elections, 4 new parties out of the five entering the parliament overcame the 5% vote barrier: "Servant of the People" ("Sluha Narodu"), "Opposition Platform – For Life" ("Opozytsiyna platforma – Za Zhyttya"), "European Solidarity" ("Yevropeiska Solidarnist"), "Voice" ("Holos"). From the previous composition of the Verkhovna Rada of Ukraine, only the All-Ukrainian Union "Fatherland" ("Batkivshchyna") won deputy mandates.

The configuration of the party system of Ukraine according to the results of the indicated electoral cycle has been characterized and defined as a system with a pre-dominant party, which the "Servant of the People" party became.

Based on the study of the current state of the domestic party system and the main global trends in the development of political parties, the trends of Ukrainian party building in the post-war period have been outlined. These include: 1) all-Ukrainian parties with a nationalist pro-European orientation will experience success in post-war Ukraine; 2) the formation of personified political parties; 3) emergence of network parties; 4) low level of membership and decentralized organizational structure of parties; 5) the influence on the party system of the hybrid political regime will remain unchanged; 6) the lack of clear ideological markers; 7) the development of regional party projects.

Key words: Ukraine, russian-Ukrainian war, party system of Ukraine, electoral cycle, parliamentary elections, regional parties, network parties.